

mindenestre ezeknél is fennáll. Lehetnek tiszta magyar származékok a m. *Bod* alapnévből -s, -k és -n kicsinyítőképzőkkel. Lehetnek azonban szláv eredetű személynévek is. Ez utóbbit megerősíteni látszanak a következők: *Bodon*-nál a XIV. század eleji *Bodim* alak és az -n kicsinyítőképző gyér volta a székelységnél; *Bodok*-nál az a körülmény, hogy a -k kicsinyítőképző aránylag későn (XIV. század) tűnik fel a székely régiségben, itt viszont pusztá személynévből alakult helységnévvél van dolgunk, melynek keletkezési ideje jóval előbbre tehető. — *Bodos* látszik még leginkább magyar eredetűnek.

Ezekkel a nevekkal kapcsolatos problémák is világosan elénk tárják azokat a nehézségeket, amelyekkel a névkutatónak a ma még legtöbbször földérintetlen eredetű, egytagú, zártzótagos alapnevek és képzős származékaik megfejtése esetében meg kell küzdenie. Megmutatják azonban azt is, hogy személynév-fejtésünk sok esetben egyáltalán nem áll biztos alapokon és gyakran több lehetőség között csak valószínűségekre vagyunk utalva.

BENKŐ LORÁND

Rokonságnevek a háromszéki régiségben és a népnyelvben. Visszatérve BRÜLL EMÁNUELnek az EM. XLVI (1941), 384–5. lapján megjelent cikkére, ha későn is, hozzászólásomat a következőkben teszem meg:

A rokonsági fokokra nézve a Székely Nemzeti Múzeum a következő rokonsági sort vette alapul: 1. én, 2. édesatya—édesanya, 3. nagyatya—nagyanya, 4. szépatya—szépanya, 5. dédatya—dédanya, 6. úkatya—ükanya, 7. úkatya atyja—ükanya anyja, 8. úkatya nagyatyja—ükanya nagyanyja, 9. úkatya szépatyja—ükanya szépanyja, 10. úkatya dédatyja—ükanya dédanyja, 11. úkatya úkatyja—ükanya úkanyja, 12. ósatya—ósanya.

A Székely Nemzeti Múzeum levéltári anyagából a régiségben használt következő rokonság-elnevezésekre vonatkozó egykorú adatokat írtam ki:

szüleapa ~ szüleatya 'nagyapa'. — Miklósvár, 1592: „Magiari Janos Nagj beoleoni N(agyságod) drabantinak tizedesse... vallota... kis georgy Simon és Tamasnak az Anniok kis pal gal georgy leania volt es az zamara birtak bene harmad rezre az Illiesy Leorintz feolden az *zyle apiok*¹ holta vtan...“ [Kálnoki lt.]. — Papole, 1641: „Andreas Kuppán de Papolez Primipilus, Annorum 50... fassus est... Barszán Demeter fiai és magais Jobbagyi voltak Mikes Benedek Urnak, mind az Attyának s mind az *szüle Attyanak*“ [Törzsgyűjt. 1626–50]. — Maksa, 1641: „Kovacz Gaspar senior pixedarius de Dalnok, Annorum 60. Tudom mert ismertem is az nehay Ferencz Markotis az nehaj Ferencz Mihaljnak az Attyát, az kinek fia azaz Lazlo... ennek az Ferencz Lazlonak az *szwle attja* szerezte“ (a lófóséget) [Balázs M. lev.]. — Altorja, 1687: „Édes *szwle* Attyámról Néhaj Bodo Péterreol és az után édes Apámrol Bodo Mihály Uramrol; Bátyámmal Bodo János Urammal ránk devenjáltatott bonumokrol megh osztozkodván...“ [Apor lev. A. I. 98]. — Kovászna, 1692: „mely Jozságnak fele' volt az én néhai *szüle* Atyámé Potsa Istváné, kinek fia Poesa Thamas Uram, ennek fia Poesa Ferencz Uram“. / „... az specificalt bonumok cum apertinentys voltak az én *Szüle* Atyámé néhai Bögh Miklosé... annak édes leánya Borbára Tot Mihálné, Tot Mihalynak Bögh Borbaratol fiai Janos és Mihaly, Janosnak leánya Margit Ven Peterne, Mihaly defficialt, leanyai mű maradtunk Tot Anna, Kata es én az A(c)trix Ilona“ [Orbai tvjk. 1689–93]. — Kurtapatak, 1730: „Szabo Miklos Lofó Személy. Tudom bizonjosen hogy ezen Baka Aron *Szülö Attya* Kezdi Szeki kurtapataki Baka János Igaz Nemess ember volt“ [Apor lev.].

¹ Az adatokban a címszóbeli szót magam szedtettem *dülten*.

szüleanya 'nagyanya'.¹ — Kovászna, 1691: „... az én nehai *szüle Anyam* Kovacz Andrasne Kora Anna es az Inctanak *szüle Anya* Gecső Mihalyné Kora Iloña Kora Lukacz leanyi voltak“ [Orbai tvjk. 1689—93].

jobb atya ~ jobbik atya 'nagyapa'. — Nagynyujtód, 1640: „Thomás Miklos de eadem Szazfalu pixidarius, Annorum 70. juratus fassus est... Tudom hogj Kovacz Leörincznek az *jobbik Attia* Kovacz Mattias az Donat Mattias Uram Attianak eós jobbagia vala“ [Gödri, Dombi cs.]. — Kézdiszentkereszt (Polyán). 1730: „...világosítanok meg Baka Aron becsületes Atyánkfiaát mi rendbeli szabadsággal éltek mind édes Attya és *Jobb Attya* is?“ [Apor lev.].

jobbanya 'nagyanya'. — Nagyajta, 1643: „... az mely eles helyben mostan Haydu Mihaly lakik azis volt annak előtte Néhai Henter Margite, az en *job Anyame*...“ [Törzsgyűjt. 1626—50].

nagyaanya 'groszmutter'. — L. a történeti adatot az *unoka* címszó alatt.

nagypapa 'groszvater'. — L. a történeti adatot az *édesegy* címszó alatt.

más atya ~ másika pa 'mostohaapa esetén az édesapa neve'.² — Godófalva, 1564/1770: „... semmi birodalma nem volt rajtha, mert minékünk *más Attyánkrol* maratt és tenéked az idegen volt“ [Törzsgyűjt. 1263—605]. — Kézdivásárhely, 1620/XVII. század vége: „Varga Istvant Janost és Petert nem illeti ugj mint engemet... mert az eő attyok Varga Kelemen csak Katho nenemre' szallot azra az megnevezet eöröksegre mert eő idegen szolga volt Vasarhelyt az penig az Katho nenem egj volt az *masik apammal* [Törzsgyűjt. 1606—25]. — Feldoboly, 1586: „Veres Antal maxay vrunk Jobbagia... fassus est... monda nekj Górgeregy fely Dobilba és biryad azt az örökseget a kjt apadnak adot Sar Agoston *masik apad*...“ [Törzsgyűjt. 1263—605]. — Nagynyujtód, 1640: „Donat Janos Uram Nagy Niuytodi Nobilis Annorum 30. juratus, fassus est. Tudom azt hogy Kovacz Leörincznek az *masik Attiais* Kovacz Mattias eos jobbagia vala Donat Mattias Uram Attianak...“ [Gödri lev. Dombi cs.].

másika anya 'mostohaanya esetén az édesanya neve'. — Altorja, 1611/1687: Márton Balás Vizi Magdolna... fassus est (!) Halottam az *másika anyámtol* Vizi Domoksnétol, hogy Bodo Balásnak alol csapo molna volt“ [Apor lt. A. I. 78].

nagyaasszonyom 'anyós'. — L. alább a *nagyuram* címszó alatt.

nagyuram 'após'. — Felsőcsernáton, 1756: „Junior Rákosi Pálné Judith Primpila Annorum circiter 38... fatetur... halottam... Beke Sofia Aszonytol hogy mondotta bizony mi nem az magunk Pénzünkkel birtokpereinek valtogettuk a jozsagot és a szanto földeket, ha nem hanem *Nagy Uram* Kölönte Marton Uram (fia Kölönte József kinek felesége Beke Zsófia) adgya a pénz“ [Tuson lev.]. — Kovászna, 1784: „Sophia Batzoni Reverendi quondam Michaelis Mátyus vidua, Annorum 70... fatetur... Balás Deák nevű nagj élemedett idejű... legény volt, kitis az *nagj Uram* és *Asszonymom* tartottak,

¹ Hogy azonban a *szüleatya* és *szüleanya* 'szépszüdő'-t is jelentett, azt a Székely Nemzeti Múzeumi régi törvénykezési jegyzőkönyvek birtokpereinek nem egy példája bizonyította; sajnos a múzeumi levéltár anyagával együtt mind megsemmisültek. Egy adatot Sepsiszentgyörgyről 1793—96-ból így is idézhetek: „Nagy Ferentzet ismerie? és ha igen ennek is ki volt attya, ki volt Nagy attya, ki volt *Szüdő atya* vagyis Nagy attyának attya“ [Nagy Sándor lev.]. — A XIX. század végén már ilyen jelentésben nem kerül elő, a *jobb atya* — *jobbanya* már előbb eltűnik.

² Az édesatyát mostohaapa esetén *más(ik) atya* ~ *más(ik) apának* hívták, az édesanyát mostohaanya esetén pedig *más(ik) anyának*. Ez ma is hallható.

a' *nagj Uram* holta után az én Férjem és *nagj Aszszonyom* Csusz Kata [Gödrí lev.].

j ó a t y a 'após'. — Lécfalva, 1582: „... Bodor Pál El alla es ezt monda Farkas Mihaly kepeben Chyakani Benedeknek, mint *Jo Attyának*... hogy ha az vr ysten eltetí... megh akarya zolgalni Mint *Jo attyawa* leyendeonek...“ [Törzsgyűjt. 1263—1606].

u n o k a 'enkel'. — Albis, 1565/1804: „...jövének mi előnkbe edgy felől Beretzk Anna *onokáival* más(felől) Cseh... Cseh Andrással egyetembe [Cseh lev. 1647—1821]. — Angyalos, 1831: „Angyalosi Gyalog katonáné Pető Péterné Csulak Borbára, mintegy 46. esztendő, Reformata (felel:) Közél való atyafiak még pedig *unokák*, mivel a Ferencz nagy attya Imreh Ferencz és a Bakcsi Borbára nagy annya Imreh Klára, testvérek voltak [59/122. cs.]. — Alsócsernáton, 1624/1671: „...nehai Cseh Matheának *onokaja* vala az nehai Kelemen Peter...“ [Törzsgyűjt. 1669/81].

e l s ő u n o k a 'elsőunokatestvér'. — Sepsiszentgyörgy, 1813: „Zakariás Moses Ur az nehai Mihály György Ur Maradványaiival *első Unokák* voltak“ [Gödrí lev. Mihály cs.].

á n g y 'sógornő'. — Imecsfalva, 1620/XIX. század eleje: „relicta quondam Blasii Ferentz nomine Catharina... fatetur... mondgya vala az *ágyom* Cseh Imbréné hogy az én keresmenyim az ő fiaira marad...“ [Cseh lev. 1620—832]. — Bikfalva, 1635: „Core Thamasz elbudosott Erdelybe az örökseget Core Andrasne *Ángya* birya“ [Rákóczi-lustra].

e g y 'édestestvér'. — Kézdivásárhely, 1599: „Nagj Mihalne Ilona azzonj Vasarhelj regj eltemes azzonj allat jurata et fassa est. Tudom azt hogj Nagj Kanystos es Kanisztos Thamas *egygek* valanak“ [Törzsgyűjt. 1263—605]. — Alsócsernáton, 1601/1675: „Janos' Balas' de' All Csérnaton homo 100 Annorum juratus fassus est. Tudom hogy *égyék* valanak Bérnald Féréncz és Mathé...“ [Bernáld lev.].

é d e s e g y 'testvér'. — Illyefalva, 1753: „Néhai Killyéni Márton Boldisárral az én Nagy Apámnak az Apja ugj Márton Gergelly *édes egy* volt“ [Illyefalvi vjk. 1749—60]. — Kovászna, 1756: „Michael Félégyházi primipilus. Annorum circiter 40 fatetur... én tudom az én nehai Feleségemnek az Anya *édes egy* volt Réti Péterné Aszszonyommal“ [M. Kovács lev.]. — Kökök, 1808: „Serester Mátyásné Nagy Sára Székely lovas katonáné özvegy 77 esztendő... így felel... tudom bizonyoson hogy Serester Bálintnak a felesége Simon Éva és Sigmond Mihályné Simon Ilona *édes Egygek*“ [Gidófalvi lev. 1659—1868].

A rendelkezésemre álló történeti meg ma élő nép- és köznyelvi alakok figyelembevételével a háromszéki rokonságneveknek e sorát állapítanljuk meg: 1a. fiú: *fiam, fiacskám*. Megszólításkor: *Te legény! Te legényke!* 1b. leány: *leányom, leánykám, leányocskám*. — 2a. atya: *atyám, édesatyám, apa, apó, tata, tátá*; újabban nagyon divatba jött: *apu, apuka*. 2b. anyja: *anyám, édesanyám, anya*,³ *mama, máamá*; újabban az *onyu, anyuká* is erősen divik. — 3a. nagyatyja: *születya, jobbatya, nagyatya, apóka, nagytata, nagytátá, öregapám*. 3b. nagyanya: *szüleanya, jobbánya, nagyanya, nagymama, nagymámá, nagyanyó, nainka, nanyó, öreganyám*. — 4a. szépatya (dédapa): *szüleatya*. 4b. szépanya (dédanya): *szüleánya*. — 5. ős, ősök: *elő, elei*. — 6a. nagybátya: *bátya*. 6b. nagynéne: *néne*. — 7a. após: *nagyuram*. 7b. anyós: *nagy-*

³ A régiségben e szónak 'néni'-féle jelentése is volt. Pl. egy karatnai 1736-ból való vallatásban ezt olvasom: „Gregorius Kőnczei... Annorum circiter 60 Fatetur... kerdem Olah Kasztandineto! *Anyá* kik boszorkanyoztattak es hanyattak babot veled az etczaka?“ [Apor F. II, 1d.].

asszonyom. — Az *unoka, első- és másodunoka,* valamint a *más(ik)ápa* és *más(ik)anya* rokonságnév a régiségben használt jelentésben ma is használatos.

A fennebb felsorolt történeti adatokat háromszéki történeti tájszókából álló gyűjteményemből azzal a megjegyzéssel közlöm, hogy még több adat áll rendelkezésemre. Hiszem, hogy ezekkel az itt most közölt adatokkal is hozzájárultam az eddig még ismeretlen háromszéki rokonság-elnevezések megismeréséhez.

BOGÁTS DÉNES

Dózsa György kincse Dálnokon. Dózsa György falujában, a háromszéki Dálnokon az öregek tudni vélik, hogy a Dózsa-familia egykori telkén Dózsa György kincse volt elásva. Az sem titok, hogy a kincset a telek mai tulajdonosának apja, Bálint József találta meg a múlt század végén pinceásás közben; innen a Bálintok gazdagsága. A kincstalálás részletei és körülményei a falu emlékezetében teljesen elhomályosultak. Egyik öregtől hallottam, hogy olyanszerű rézüstök voltak a földben, mint amilyenek a harangok, fogójuk is volt.

Ez a kincstalálási mende-monda teljesen köznapi, hozzá hasonlóval Háromszéken is, másutt is akárhányszor találkozhatunk. Ami kiemeli a szokványos esetek közül, az Dózsa György, e jelképpé magasztosult történeti személyiség, aki küldetésével s a nemzeti históriában elfoglalt helyével talán semmitől sem áll annyira távol, mint bizonyos kincseknek a földbe való rejtgetésétől. Úgy látszik, hogy a nép számára a név (nem tekintve egy-két kivételt, mint például Mátyás király), ha annak viselője nagyapja emlékezetének határán túl sírba szállott, nem számít, s az sem, hogy kit-mit takar: ha felbukkan, azonnal a legkézenfekvőbb, legközönségesebb hiedelmet is képesek hozzákapcsolni. Ilyenképpen válhatott Dózsa György is kincsrejtegetővé.

Akarattal említettem a nagyapát, mint a jelenvaló falusi ember emlékezésének legutolsó állomását, ugyanis köztudomású, hogy a nép tényleges és a valóságnak megfelelő történelmi tudása csak a közvetlen észlelésig és a szemtanú, illetőleg kortárs vallomásának elfogadásáig terjed. A múltból mindenki csak annyit tud, amennyit a család vagy a falu legöregebbje tud, illetőleg amennyit attól megtanult, s minden más esemény megjelenség az időtlenség rendszertelenségébe, gomolygásába, s nem egyszer a meseszerűségbe hull vissza.

Nemrég IMREH ISTVÁN összegyűjtötte falujának, a háromszéki Bodoknak kincsásó, kincstaláló, kincsrabló hagyományait.¹ A gazdaságkutatás szemszögéből figyelve e kérdést, a mende-mondák okait, rugóit is igyekezett felderíteni, s rámutatott arra, hogy azok a családok és egyének, akik a falu vélekedése szerint a múlt század végén csodálatos, esetleg becstelen úton jutottak a nagy vagyonhoz, egytől-egyig vállalkozó egyéniségek voltak, akik ki tudták használni és ténylegesen ki is használták a gazdasági liberalizmus lehetőségeit. Felemelkedésüket csak a konzervatív, hagyományaiban megmerevült falu magyarázhatja kincsásással vagy hasonlókkal. Úgy gondolom, hogy a kincskereső és kincstaláló mende-mondák gyökereit IMREH kezdeményezése nyomán minden alkalommal ki kellene kutatni, még abban az esetben is, ha az eredmény nem túlságosan változatos. Így a tárgyilagos dálnokiak Bálint Józsefről is megállapítják, hogy ritka szorgalmú ember volt, állandóan dolgozott s nem kincstalálással, hanem szívós kitartásával alapozta meg családjának jólétét (Lejegyeztem 1946. nyarán).

¹ Imreh István, A vagyonszerzés megítélése a háromszéki Sepsibodokon: Társadalomtudomány (szerk. Jordáky Lajos) 1946. 157—66.